

Tanzimat'tan Günümüze İmar ve Şehircilik Tarihi

Mesut Arslan *

Musa Öztürk (Ed.). Tanzimat'tan Günümüze İmar ve Şehircilik Tarihi,
Ankara, 2021, Bayındır Memur-Sen Bayındır Akademi, s.430
(Haz: İdealKent Yayınları)

Tanzimattan Günümüze İmar ve Şehircilik Tarihi kitabı Musa Öztürk'ün editörlüğünde hazırlanmış, Bayındır Memur-Sen ve İdeal Kent Yayınları birlikteliği ile 2021 yılında yayınlanmış derleme bir kitaptır. Sosyoloji, mimarlık, şehir ve bölge planlama, tarih, siyaset bilimi gibi farklı disiplinlerden uzmanları bir araya getiren kitap 17 makaleden oluşmaktadır.

Eserin mutfağında yer alan Bayındır Akademi; bayındırlık, çevre, inşaat, ulaşım, afet ve tapu kadastro iş kollarında faaliyet gösteren Bayındır Memur-Sen'e bağlı iken İdeal Kent Yayınları, Kent Araştırmaları Enstitüsüne bağlı olarak kent konusunda akademik yayınlar üreten bir yayınevidir. Bu birliktelik sonucu ortaya çıkan eseri değerli hale getiren en dikkat çekici özellik, imar ve şehircilik konusunun uygulama kısmında yer alan bir memur sendikası ile akademik üretim yönü öne çıkan bir yayınevinin işbirliğiyle ortaya çıkmış olmasıdır. Bu özelliği sayesinde kitabın kent konusuna ilgi duyan, bu konuda uygulayıcı olan ya da entelektüel bilgiye katkı sunan geniş bir kitleye hitap ettiği söylenebilir. Kapsamlı bir konu olması sebebiyle, kent konusunda alt çalışma alanlarına ayrılmış farklı uzmanlıklara ihtiyaç duyulması ve kitaba katkı sunan isimlerin bu özellikleri taşıyacak şekilde seçilmiş olması hitap ettiği geniş kitlenin beklentilerini karşılayabilecek bir niteliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bununla beraber kitabın ele aldığı konunun kapsamlı olması ve

---

* Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

E-posta: arslanmesut@hotmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2802-5694>

Geliş Tarihi: 28.05.2022 ▪ Kabul Tarihi: 25.07.2022

geniş bir tarihsel sürece ışık tutma amacı güdüyor olması, editörün kitabın önsözünde de belirttiği üzere bazı alt konuların dışarıda kalmasına sebep olmuştur. Bu noktada hangi konunun kitaba dahil edileceği sorusunun yanında, hangi konu böyle bir eserde yer almazsa eksik kalır sorusu üzerinden bir arayış da doğru olabilir. Bu noktada kitabın şehircilik konusundaki siyasal görüş ayrılıklarına, farklı anlayış ve uygulamalara değinmemiş olması bir eksiklik olarak not edilebilir.

Genel hatlarıyla ifade edecek olursak, eserin temel amacı Türkiye'de Tanzimat'la beraber başlayan modernleşme hareketinin imar ve şehirleşme tecrübesine nasıl yansıdığını ortaya koymaktır. Buradaki vurgu batıda ortaya çıkan modern şehircilik anlayışının farklı dönemler itibariyle Türkiye'de nasıl tecrübe edildiği üzerinedir. Dolayısıyla Türk modernleşmesine dair var olan geniş literatüre, imar ve şehircilik tarihi açısından bir katkı sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca makalelerin yazarlarının bir kısmı resmi kamu görevini ifa etmeye devam ettiğinden bu eser meseleyi farklı perspektiflerden ele alma başarısını göstermiştir. Bu özellikleri dolayısıyla kitap, farklı disiplinlerin birlikte çalışmasını gerektiren bir konuyu geniş bir okuyucu yelpazesine hitap edecek bir nitelikte sunabilmektedir. Kitabın özgün yazarlarından birisinin de bu olduğu söylenebilir.

Geniş bir tarihsel dönemi ele alan kitabın arka planında yer alan bölümlendirme gayreti, editörün önsözde ifade ettiği üzere, ele alınan sürecin 6 başlık altında incelenmesi sonucunu doğurmuştur. Tanzimat'tan Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar geçen süre birinci dönem, erken Cumhuriyet dönemi olarak ifade edilen 1923-1939 arası ikinci dönem, II. Dünya Savaşı ve sonrasında kapsayan 1939-1960 arası üçüncü dönem, geriye kalan dönemler ise 20'şer yıllık periyotlara ayrılarak 1960-1980 arası dördüncü dönem, 1980-2000 arası beşinci dönem ve 2000'lerin başından günümüze kadar geçen süre altıncı dönem olarak belirlenmiştir. Bu dönemleştirme uygulamasının Türk modernleşmesinin ve siyasal hayatının tarihsel süreci anlatılırken de genel hatlarıyla paylaşıldığını söylemek mümkündür (Ahmad, 2007; Karpat, 2010). Dolayısıyla kitap yaygın bir görüşe paralel bir uygulama ortaya koymuştur. Bununla beraber kitabın başlıklar halinde birbirinden ayrılmış 6 bölümden meydana gelmediğini, zira arka planda yer alan bu dönemleştirmeye genellikle riayet edilmekle beraber kitabın ayrı yazarlara ait olan 17 alt başlığının kimilerinde farklı dönemlere geçişler ya da daha doğru ifade ile dönemsel kesişimler olduğunu görmek mümkündür.

Kitap, editör Musa Öztürk'ün Şehir, Tarih ve Mekân adlı makalesi ile başlamaktadır. Bu makale editörün kaleminden çıkmış olması sebebiyle sunduğu çerçeveye ile kitabın amacına ve sunmak istediği katkıya dair okuyucuya bazı fikirler vermektedir. Öztürk şehri biriktirmenin, bir araya gelmenin, farklılaşmanın ve bunlarla beraber devam eden bir dönüşümün mekânı olarak tanımlar. Buradaki

mekân vurgusu önemlidir çünkü yazar, mekân ile insan arasında karşılıklı etkileşimin varlığını önemser. Böylece şehir geçmişten bugüne uzanan hafızanın somutlaştığı alan olarak kimlik oluşturu bir unsur haline gelir.

Kitapta ele alınan ilk dönem olan Cumhuriyet öncesi döneme, diğer dönemlere nazaran daha fazla ağırlık verildiğini söylemek mümkündür. Zira kitapta Tanzimat dönemiyle alakalı altı makale bulunmaktadır. Türkiye’de modernleşme sürecinin başlangıç noktası olarak genellikle Tanzimat döneminin alınıyor olması, şehir tarihi alanına katkı sunmayı hedefleyen bir eser için bu döneme daha fazla önem veriyor olmayı anlaşılır kılmaktadır. Bu dönemle ilgili makalelerin ilki olan Osmanlı Döneminde Modernleşmenin Mimariye Yansımaları adlı başlıkta Alidost Ertuğrul; modernleşme hareketinin özellikle devlet tarafından yapılan kamu kurumu binaları ile kendini gösterdiğini, bu durumun Avrupa ile artan ticari, kültürel ilişkiler ve batılılaşma çabasının ortaya çıkardığı bir durum olduğunu, böylece yeni tasarımlar, yeni yapı tipleri ve malzemeler ile şehirlerin görünüşlerinin değişmeye başladığını ifade eder.

Bu bölümün en dikkat çeken makalelerinden birisi olan, Osmanlı Modernleşmesinde Kentleşme ve Yerel Yönetim başlığıyla Ahmet Vedat Koçal’ın yazdığı makalede ise Osmanlı ile Avrupa arasında artan kapitalist ticari ilişkilerin gerçekleştiği şehirler olan İstanbul, İzmir ve Selanik’te mahalli yönetim ve alt yapı hizmeti ihtiyacı doğurduğu, bu şehirlerin özellikle gayrimüslimlerinin taleplerinin yeni bir yerel yönetim anlayışı ortaya çıkardığı ifade edilir. Koçal’a göre Osmanlı modernleşmesinde kentleşme ve yerel yönetimlerin ortaya çıkışını iktisadi gerekçeler üzerinden açıklamak gerekir. Bu iki teorik tartışma içeren başlıktan sonra Evindar Yeşilbaş’ın yazdığı Batılılaşma Sürecinde Yeni Kent Merkezinin Sembol Mekanları: Hükümet Konakları, Belediye Sarayları ve Saat Kuleleri makalesi ile Osmanlı’daki batılılaşma serüveninin şehircilik alanındaki somut izlerinin ortaya konulması açısından kitaba nitelikli bir katkı sunulmuştur. Yeşilbaş’ın bunu yaparken izini sürdüğü temel düşünce Osmanlı zamanında dini biçimde şekillenen cami merkezli şehir uygulamasının artık değiştiği, bunun yerini hükümet konağı ve meydan merkezli bir şehircilik anlayışının aldığıdır. Bu bölümde dikkat çeken diğer makale ise Tanzimat Döneminde Azınlıklar ve Mimari: Samsun Örneği başlığıyla Vedia Derda Taşar’ın yazdığı makaledir. Bu makalenin şehir tarihçiliği anlamında daha az üzerinde durulan bir konu olan Anadolu şehirlerinden birine odaklanması ve buradaki mimari örnekler üzerinden konuyu somutlaştırması değerlidir. Makalede vurgulanan noktalardan birisi Samsun’da modern şehirciliğin ilk örneklerinin ortaya konulmasında batı ile daha yoğun temasları olması sebebiyle gayrimüslimlerin oynadığı roldür. Bölümde yer alan diğer makalelerde de bu düşüncenin sıklıkla işlenmesi, Cumhuriyet öncesi dönemin imar ve şehircilik deneyimine yön veren dinamikleri anlamak için bize önemli bir ışık tutar.

Kitabın önsözünde Cumhuriyetle beraber başlayan ve 1960'a kadar geçen sürenin, Erken Cumhuriyet Döneminde Şehircilik ve II. Dünya Savaşı'ndan Planlı Döneme Şehircilik olmak üzere iki ayrı dönem olarak ele alınacağı belirtilmiştir. Ancak kitapta bu iki dönemi birleştirecek tek bir makale, Birge Yıldırım Okta tarafından kaleme alınan İstanbul'u Güzelleştirmek: Henri Prost'un Serbest Sahaları başlığıyla yer almaktadır. Esasında kitaba yöneltilecek eleştirilerden birisi de modernleşme ve şehircilik tarihi açısından önemli bir dönem olan Cumhuriyetin ilk yıllarına diğer dönemlere nazaran daha az ilgi gösterilmiş olmasıdır.

Türkiye'de şehirleşme açısından önemli gelişmelerden birisi 1950'li yıllardan itibaren kırdan kente doğru gerçekleşmeye başlayan yoğun göç hareketidir (Koyuncu, 2015; Yaman, 2019). Bu yıllardan itibaren özellikle büyük şehirlerin hızlı bir dönüşümün içerisine girdiği görülmüştür. Bu dönemin en önemli problemi büyük şehirlerde yaşanan konut sorunu ve bu soruna halkın kendi kendine bulduğu çözüm olan gecekondulaşmadır. Kitapta büyük şehirlere yönelen bu göç hareketini ele alan Türkiye'de 1960-1980 Döneminde Yaşanan Göçün Şehirleşmeye Etkisi makalesi Gökhan Tuncel ve Haluk Yaman tarafından kaleme alınmıştır. Makalede göçün yarattığı etki; fiziki etkiler, toplumsal etkiler ve siyasal etkiler başlıkları altında değerlendirilmiştir. Göçle beraber konut probleminin ortaya çıkardığı ve kentleşme literatüründe önemli yer tutan gecekondulaşma olgusuna ise İmar Kanunu ve Gecekondulaşma başlığı altında Aziz Belli ve Abdullah Aydın tarafından kaleme alınan makale ile değinilmiştir. Bu makalede, Türkiye'de batıda ortaya çıktığının aksine sanayileşmeye bağlı değil sanayileşmeye bağımlı bir şehirleşmenin gerçekleştiği ve kanuni çerçevenin bu edilgen durumu devam ettirdiği üzerinde durulmuştur. Kanuni çerçevenin bir sonraki dönemde nasıl değiştiği devam eden bölümde yer alan 1980'lerden 2000'lere: İmar Kanunundaki Değişiklikler ve Şehirleşme başlığıyla Fatih Gökçürüt'un kaleme aldığı makalede ele alınmıştır. Türkiye'de şehirleşmenin ana unsurlarından birisi olan İmar Kanunu üzerinden tarihsel bir seyir ortaya konulması kitabın sunduğu katkılardan birisidir. Bu iki makalenin birlikte okunması ile ülkedeki siyasal anlayışın değişimini, planlı bir anlayıştan liberal bir anlayışa geçişi imar kanunundaki değişimler üzerinden takip etmek mümkün hale gelmektedir.

Kitabın son bölümünde ise daha çok güncel meselelere değinen ve şehirleşmeyi farklı alt konular üzerinden ele alan makaleler yer almaktadır. Bunlardan birisi Alkan Üstün'ün yazdığı; Dinar, Marmara, Düzce ve Van depremlerinden sonra başlatılan yeniden imar çalışmalarını ele alan Doğal Afetler Sonrasında Kentlerin Yeniden İnşası (Dinar, Marmara, Düzce ve Van Depremleri) adlı makaledir. Makalede bu dört deprem karşılaştırılarak deprem sonrası sürecin kentsel gelişime etkilerinin ortaklaşan yönleri ortaya konulmuştur. Makale son olarak deprem sonrası yeniden inşa sürecinin önemli bir süreç olduğunun altını çizerek çözüm önerileriyle

sona ermiştir. Bu bölümün konusu itibariyle dikkat çekici makalelerinden birisi Zeynep Ataş tarafından yazılan Sınır Ticaretinin Kentsel ve Kırsal Mekânın Dönüşümüne Ektisi: Nusaybin, Cizre, Silopi başlıklı makaledir. Bu makaleyi değerli hale getiren özellik büyük şehirlerdeki kentleşme deneyiminden farklı bir konuya odaklanarak literatürün çeşitlenmesine katkı sunmasıdır. Ataş bu üç ilçenin şehirleşme tarihinde sınır ticaretinin belirleyici olduğunu savunarak, günümüzde bu merkezlerde yaşayan insanların geçimini ağırlıklı olarak ticari ya da ticaret bağlantılı faaliyetlerden sağladığını öne sürer. Bu bölümün dikkat çeken çalışmalarından birisi de Türkiye'nin kentleşme serüveninin özellikle son 20 yılında belirleyici bir kurum olan TOKİ ile belediyelerin işbirliklerine odaklanan Kamusal Aktörler Olarak TOKİ-Belediye İş Birlikleri adıyla Yahya Aydın'ın kaleme aldığı makaledir. Aydın, TOKİ ile belediyelerin işbirliklerinin ortaya çıkardığı avantajlar ve dezavantajları sıralayarak, eksikleri olmakla beraber bu işbirliğinin niceliksel olarak ciddi katkılar sağladığını iddia eder. Kitabın sonuna doğru Türkiye'de kentleşmenin yakın tarihi söz konusu olduğunda en önemli başlık olarak değerlendirilen kentsel dönüşüm olgusu Murat Sezik tarafından kaleme alınan Türkiye'de Kentsel Dönüşüm makalesi ile ele alınmıştır. Kentsel dönüşüme dair detaylı bir çerçeve sunan bu makale somut bazı örneklerle Türkiye'nin kentsel dönüşüm tecrübesine ışık tutmaya çalışır. Makalenin sonuç kısmında kentsel dönüşümün kaçınılmaz olduğu ancak Türkiye'deki uygulamaların bazı eksiklikleri barındırdığı eleştirisi getirilmektedir. Kitabın son makalesinde ise günümüzde, dünyada ve Türkiye'de olmazsa olmaz bir uygulama olarak kabul edilen koruma meselesine dikkat çekilir. Volkan İdris Sarı tarafından kaleme alınan Türkiye'de Korunan Alan Planlaması ve Yönetimi makalesi, dünyada ve Türkiye'de koruma olgusuna odaklanır. Koruma uygulamalarının gelişimi ile ilgili dörde ayrılmış bir dönemleştirme yapan Sarı, bu tarihsel sürecin ardından maddeler haline getirdiği çıkarımları sıralar ve sonuç kısmında yasal mevzuatın uygulanamamasına sebep olan bir içselleştirme problemine dikkat çeker.

Sonuç olarak bu eserin Türkiye'de ihtiyaç duyulmasına rağmen henüz yeterince gelişmemiş bir literatür olan imar ve şehircilik tarihi alanına katkı sunabilecek bir kitap olduğu söylenebilir. Bu tür bir çalışma can yakıcı olma özelliğini devam ettiren ve Türkiye'de adeta gelenek haline gelen plansız ve çarpık şehirleşme konusunda yeniden düşünmeye kapı aralayabilir. Kitabın farklı disiplinlerden uzmanları bir araya getirmesi ve farklı yazarlar tarafından hazırlanan başlıkların, somut örnekler barındıran çalışmalar üzerinden ortaya konulması, eserin bundan sonraki literatüre de ilham olmasına sebep olabilir. Bununla beraber gelecekte ortaya konulacak eserlerin kitabın kabul ettiği dönemleştirmeyi daha farklı boyutlarıyla ve daha da derinleştirerek ele almasının faydalı olacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2007). *Bir kimlik peşinde Türkiye*. (S. C. Karadeli, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk demokrasi tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koyuncu, A. (2015). *Kentleşme ve göç*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Yaman, F. (2019). *Göç ve toplum: Dünyada ve Türkiye'de değişen nüfus hareketleri*. İstanbul: Ketebe Yayınları.